

AMASYA MEVLEVÎHÂNESİ ve VAKIFLARI

Adnan GÜRBÜZ (1)

Anadolu Türk kültürünün oluşma şartları içinde en önemli faktörlerden biri, belki de altyapı oluşumuna önemli katkısı dolayısıyla başlıcası, tekkeler ve tarîkâtlar olmuştur. Anadolu coğrafyası üzerinde Anadolu Selçuklu Devleti ve onu takip eden Osmanlı Devleti dönemlerinde tekke ve tarîkâtların önemli roller oynadıkları bilinmektedir (2).

Bu dönemlerde, İslâm hukukunun koruyuculuğunu yapan ve resmî İslâmı temsil eden "ulemâ"nın yanısıra tarikatlar ve şeyhlerin temsilciliğinde resmî olmayan İslâm da mevcudiyetini devam ettirmiştir. Ulemâ kesimi devletin idarî müesseselerinde yer alırken, şeyhler bu konumdan uzak durmuşlar; resmî olmayan İslâmın temsilcileri olmaları sebebiyle de doğrudan etkide buldukları halka ulemâdan daha yakın olmuşlardır.

Bir tarîkâtın yönlendiricisi durumunda bulunan şeyh, tarikat mensuplarına "doğruluk yolu" üzerinde rehberlik yapmayı temel görev olarak kabul etmiştir. Şeyh, bu yolla tarîkât mensuplarının takvâ duygusunun derinleşmesine yardım ediyor, aynı zamanda ahlâkî değerlerinin pekişmesini sağlıyordu. Bazı şeyhler ise mürid olarak bu görevin de üstünde bir misyona sahiptiler. Bu sebeple bağlıklarının ahlâkî ve dinî tutumlarını sadece şekillendirmekle kalmayıp onların sosyal ve kültürel dış görünüşlerine yön vermede de önemli rol oynuyorlardı. Yaptıkları işler sebebiyle bu tip şeyhlerin toplumlari üzerinde bazan nesiller boyu süren etkilerinin olduğu görülmektedir.

Selçuklu döneminden başlayarak Osmanlı tarihi boyunca toplumu derinden etkileyen tarikatların başında Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin ölümünden sonra adına oğlu Sultan Veled tarafından kurulan Mevlevîlik tarikatı gelmektedir. Mevlânâ'nın sağlığında özel toplantılar düzenleyip, dinî sohbetler, zikir ve semâ yaptığı Konya'daki dergâhu merkez addedilirken; ölümünden sonra da zamanla Anadolu ve dışında çeşitli Mevlevî tekkelerinin açıldığı görülmektedir (3). Bunlardan birisi de Amasya Mevlevîhânesi'dir.

1- Amasya Mevlevîhânesi'nin Tesisi:

Pervâne Alâeddin Mevlevîhânesi olarak da bilinen Amasya Mevlevîhânesi'nin kuruluşu ile ilgili olarak arşiv belgelerinde herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak, Amasya Mevlevîhânesi'nin Anadolu'da ilk kurulan Mevlevîhânelerden biri olduğunu ve Çelebi Hüsameddin'in halifelerinden Mevlânâ Alâeddin Amasyavî tarafından kurulmuş bulunduğunu dönemin tanığı durumunda bulunan Ahmed Eflâkî'den öğreniyoruz (4).

Mevlevîhâne hakkında bundan sonraki ilk bilgi Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde geçmektedir. Evliya Çelebi, eserinin ikinci cildinde Amasya'nın derviş

(1) Dr. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Tarih Bölümü.

(2) Geniş bilgi için bkz. Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", **Vakıflar dergisi**, II (1942), s. 279-304; Mustafa Kara, **Tekkeler ve Zâviyeler**, İstanbul 1980; İrfan Gündüz, **Osmanlılar'da Devlet-Tekke Münâsebetleri**, İstanbul 1984.

(3) Geniş bilgi için bkz. Abdülbâki Gölpınarlı, **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik**, İstanbul 1983.

(4) "Hüsameddin Çelebi Amasyavî Mevlânâ Alâeddin'in icazetnâmesini kendi eliyle yazdı, hilâfet verdi ve ferecesini giydirip Amasya tarafına gönderdi, bkz. **Ariflerin Menkubeleri**, II, Çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1973, s. 264; A. Gölpınarlı, **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik**, s. 245.

ve tekkelerinden bahsederken, Mevlevîhâne'yi, kırk kadar tekke içerisinde en güzeli olarak tavsif eder ve yapının Mevlevîhâne, semâhâne ve safâhânedeki müteşekkil olduğunu belirtir (5).

Bugün, ayakta bulunmayan Mevlevîhâne'nin, Alçak Köprü'nün güneydoğu tarafında yer alan Saraçlar Mahallesi'ndeki Saraçlar Câmii'nin batı kısmında Hacı Mahmud Efendi Medresesi'nin ilerisinde ve nehir kıyısında bulunduğu tahmin edilmektedir (6).

Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin, Mevlevîhâne'nin Amasya'da ikinci derecede tarihî bir tekke olduğunu ve eski kayıtlarda, "Mevlevîhâne-i merhum Alâeddin der Amasya", "Mevlevîhâne-i Pervâne der Amasya", "Mevlevîhâne-i merhum Alâeddin Pervâne" şeklinde geçtiğini; 1661 yılında kaybolan vakfiyesinin muhteviyatının, görenlerin sözlü ifadelerine başvurularak ortaya çıkarıldığını ve buna göre tekkenin, 1314 yılında Alâeddin Ali Pervâne Bey tarafından yaptırılıp vakıflarının tanzim ettirildiğinin anlaşıldığını ifade etmektedir (7).

Mevlevîhâne'nin İkinci Defa İnşası ve Tamirleri:

Mevlevîhâne'nin Celâlî karışıklığı sırasında meydana gelen olaylarda yandığı ve şeyhi İbrahim Çelebi'nin öldüğü; İbrahim Çelebi'nin oğlu eş-Şeyh Mehmed Arif Dede'nin durumu Sadrazam Bayram Paşa'ya arzı üzerine 1637'de adı geçen sadrazam tarafından yeniden bir Mevlevîhâne yaptırıldığı ve vakıflarının da genişletildiği anlaşılmaktadır (8). Mevlevîhâne, bundan başka biri 1720 tarihinde ve bir diğeri de 1800 tarihinde olmak üzere iki kez tamir edilmiştir. 1720 tarihli Şer'îye Sicili kaydında, Mevlevîhâne'nin tamire ihtiyacı olduğu cihetle tamiri için 780 kuruş sarfi lazım geldiği ifade edilmektedir. Ancak, tamir için paramın tahsis edilip edilmediği hakkında bilgiye sahip değiliz (9). Amasya Mevlevîhâne'sinin ikinci defa tamiri için 1800 tarihinde padişah tarafından 900 kuruş ihсан edildiği hususu Nâfiz Paşa'nın Defter-i Dervişân adlı eserinde belirtilmektedir (10).

2- Mevlevîhâne'nin Şeyh ve Görevlileri:

Mevlevîlerin Amasya'da bulunmalarının, Mevlevîhâne'nin inşâ edilmesinden öncelere dayandığı; 1276 yılında eş-Şeyh Veliyüddin Ahmed Dede'nin; 1284 yılında

(5) Bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, İstanbul 1314, s. 183.

(6) Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin, 1929 yılına doğru Saraçhane mahallesi'nin doğu tarafında bulunan Mevlevîhâne'den bir eser kalmadığını, sadece Mevlevîhâne binasının içerisindeki hususi bir oda içinde, eş-Şeyh Mehmed Arif Dede, Alâeddin Ali Dede, Osman Sâkıb Dede, Arab Salih Dede, Ahmed Dede ve Mehmed Sıdkı Dede isimli şahısların medfun oldukları bir türbeden bahsetmektedir, bkz. H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, I, İstanbul 1330, s. 146, 213; Eflâkî'de geçen, Ulu Arif Çelebi'nin Amasya'yı ziyaretinde semâ esnasında Mevlevîhâne'nin sofasından kendisini imâğa attığı şeklindeki kayıt, Mevlevîhâne'nin yeri ile ilgili bilgileri teyid edici mahiyettedir, bkz. *age*, s. 258-259.

(7) Eski kayıtlarda genellikle "Dârüşşifa-i merhum Alâeddin Ali", "Dârüşşifa-i merhum Alâeddin Ali Pervâne Bey" şeklinde geçen kayıtlardan Alâeddin Ali Pervâne Bey'in, dârüşşifa ve Mevlevîhâne'nin vakıflarını tanzim ettirdiği ve bu yapıların vakfiyeleri tanzim eden Alâeddin Ali Bey'e nisbet edildikleri anlaşılmaktadır, bkz. H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, I, s. 172-173; Gerçekten de, 1627 tarihini taşıyan ve eş-Şeyh Mehmed Arif Dede'nin mütevellî ve şeyh tayin edildiği bir beratta, Mevlevîhâne ve Pervâne Bey evkâflarının beraber zikredilmeleri dikkat çekicidir, bkz. *Amasya Şer'îye Sicili*, I, s. 3; Alâeddin Ali Pervâne Bey hakkında bkz. J.H. Kramers, "Münüddin Süleyman Pervânâ", *İslâm Ansiklopedisi*, VIII, s. 556-557.

(8) *BOA- Maliyeden Müdevver 6223*, s. 5; H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, I, s. 248; Bayram Paşa hakkında bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, Ankara 1983, s. 197.

(9) Amasya Şer'îye Sicili 31, s. 147.

(10) Gölpınarlı, *Mevlevîlik*, s. 259.

Alâeddin Ali Dede'nin ve 1300 yılında da eş-Şeyh Celâeddin Mehmed Dede'nin Amasya'da Mevlevî şeyhi olarak buldukları hususu eski kaynaklar istinaden H. Hüsameddin tarafından ifade edilmektedir (11). Pervâne Bey'in, Mevlevîhâne'yi yaptırdığı sıralarda, Amasya Mevlevîhânesi'nin şeyhi eş-Şeyh Yusuf Dede, Şadgeldi Paşa devrinde ise, Zile'li Nusretzâde eş-Şeyh Cemâleddin Ahmed Dede'dir. Bundan sonra da eş-Şeyh Mehmed Cuğî Dede'nin, Mevlevîhâne şeyhi olduğunu görüyoruz (12).

Şeyh Cuğî Dede, kendi adıyla anılan köyünde bir Mevlevîhâne yaptırıp (13) şehirden ayrılınca, yerine eş-Şeyh Mecdüddin Küpeli Dede; bundan sonra 1436 yılında eş-Şeyh Müstencid Dede şeyh olmuşlardır. 1567'de eş-Şeyh Ömer Çelebi ve bundan sonra da eş-Şeyh İbrahim Çelebi Mevlevî şeyhi olmuşlardır. 1637 yılında Bayram Paşa'nın, yanan Mevlevîhâne'yi yeniden inşâsından sonra burada şeyh olanlar sırasıyla şöyledir: eş-Şeyh Mehmed Arif Dede, bunun damadı eş-Şeyh Mahmud Dede, bundan sonra eş-Şeyh Abdülkadir Dede ve eş-Şeyh Alâeddin Dede. 1700'de Alâeddin Dede'nin vefatıyla İbrahim Çelebi Mevlevîhâne'nin mütevellisi ve eş-Şeyh Bilal Efendi de şeyh olmuştur. 1701 tarihinde Bilal Efendi aynı zamanda Mevlevîhâne'nin mütevellisi olarak görülmektedir (14).

Bilal Efendi'nin 1706 yılında vefat etmesi üzerine şeyhlik ve mütevellilik görevi, Mehmed Arif Dede'nin evladından el-Hâc Osman Sâkıb Efendi'ye verilmiştir. 1706 yılında görevi bırakmasından sonra eş-Şeyh Ebu Bekir Dede şeyh olmuş, Mustafa Efendi de mütevellilik görevini yürütmüştür. Mustafa Efendi'nin 1709'da vefat etmesi üzerine oğlu Ali Çelebi; bunun 1714'de vefat etmesiyle de yukarıda adı geçen Osman Sakıb Efendi mütevellî olmuştur. 1719'da Şeyh Ebu Bekir Dedenin vefatıyla Mevlevîhâne şeyhi olan eş-Şeyh Salih Dede Efendi, Osman Sâkıb Efendi'nin vefatıyla mütevellilik görevini de üstlenmiştir. 1723'de ise Seyyid Hafız Halil Çelebi mütevellî kardeşi es-Seyyid Hafız Mustafa Çelebi de nâzır olmuştur. Sonraları mütevellî ve vakıf nezareti görevleri bir kaç kez değişerek, 1730'da eş-Şeyh Salih Dede vakfın mütevellisi ve nâzırı olmuştur. Bunun 1738'de vefat etmesiyle, yerine Derviş Mehmed Dede (15), bunun 1753'de öldürülmesiyle yerine Şeyh Cuğî Zâviyesi mesnevîhânı eş-Şeyh İsmail dede, bunun 1763'de vefatıyla da Hacızade eş-Şeyh Ahmed Dede (16) Mevlevîhâne şeyhi olarak tayin edilmiştir. Ahmed Dede'nin 1776'da vefatıyla İsmail Dedezade Feyzullah Dede, 1780'de ayrılmasıyla es-Seyyid Hasan Dede ve 1790'da ayrılmasıyla yerine eş-Şeyh Ahmed Dedezade Feyzullah Dede Efendi, Mevlevîhâne şeyhi ve aynı zamanda Şeyh Cuğî Zâviyesi Mesnevîhân'ı olmuşlardır. 1794 tarihinde Feyzullah Dede Efendi'nin ayrılmasıyla, kardeşi es-Seyyid Abdullah Dede, Mesnevîhân; Ahmed Dede'nin kardeşinin oğlu Hüseyin Dede Efendi de Mevlevîhâne şeyhi olmuştur. Ancak bunun 1795'de ayrılmasıyla Ahmed Dede'nin oğlu es-Seyyid Mehmed Kâmi Dede Mevlevîhâne şeyhi tayin olunmuştur. Bunun 1812'de vefatı üzerine eş-Şeyh Hüseyin Dede'nin oğlu es-Seyyid Mehmed, Mevlevîhâne şeyhi; Kâmi Dedezâde es-Seyyid Mehmed Sâbit Dede de, Şeyh Cuğî Zâviyesi Mesnevîhân'ı olmuştur (17).

(11) H. Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, I, s. 247.

(12) H. Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, I, s. 247.

(13) Şeyh Cuğî Zâviyesi, Amasya'da kendi adı ile anılan bağların ve köyün hemen altında, vakfiyesine göre 1414 tarihinde Şeyh Cuğî olarak bilinen Şeyh Cemâleddin Mehmed b. Şeyh Osman tarafından Mevlevîhâne üzere yaptırılmıştır. Geniş bilgi ve vakıfları için bkz. Adnan Gürbüz, **Toprak - Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancığı**, Ankara 1993, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 244-245.

(14) H. Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, I, s. 248.

(15) H. Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, IV. cildin bakiyesi, İstanbul 1935, s. 64.

(16) Ahmed Dede, Şeyh Cuğî Zâviyesi'nin mütevellilerinden 1730 yılında vefat eden Hacı Mehmed Çelebi'nin oğlu Said Dede'nin oğludur, bkz. H. Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, I, s. 249.

(17) Mehmed Sâbit Dede, 1820 yılında Mesnevîhânlığı kardeşi es-Seyyid Hasan Dede'ye vermiş, 1829 yılında da eş-Şeyh Mustafa Efendi'nin oğlu Osman Halife'ye el verilmiştir. 1853 yılında Osman Efendi'nin vefatı etmesiyle es-Seyyid Vahdetî Efendi; bunun 1870 yılında vefatıyla el-Hâc Mustafa Rifkî Efendi ve bunun da vefatıyla oğlu Hüsameddin Dede Mesnevîhân olmuşlardır, bkz. H. Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, I, s. 249.

Seyyid Mehmed Efendi, onbeş sene kadar Mevlevîhâne şeyhi olup, 1828'de Konya'dan dönerken öldürülmesi üzerine yerine Sâbit Dede'nin oğlu es-Seyyid Ahmed Salim Dede; bundan sonra Hüseyin Dede'nin oğlu es-Seyyid Hasan Dede, bundan sonra oğlu es-Seyyid Ali Rıza Dede ve bunun vefatından sonra oğlu es-Seyyid Mehmed Sıdkı, sonra bunun oğlu es-Seyyid Ahmed Dede, sonra da bunun es-Seyyid Cemâleddin Mehmed Dede Mevlevîhâne şeyhi olmuştur (18).

H. Hüsameddin'de Mevlevîhâne Şeyhleri:

eş-Şeyh Veliyüddin Ahmed Dede (675/1276)

Alâeddin Ali Dede (683/1284)

eş-Şeyh Celâleddin Mehmed Dede (699/1300)

eş-Şeyh Yusuf Dede (714/1314)

Nusretzâde eş-Şeyh Cemâleddin Ahmed Dede? (Şadgeldi)

eş-Şeyh Mehmed Cuî Dede? (840/1436'den önce)

eş-Şeyh Mecdüddin Küpeli Dede? (840/1436'den önce)

eş-Şeyh Müstencid Dede (840/1436)

eş-Şeyh Ömer Çelebi (975/1567)

eş-Şeyh İbrahim Çelebi? (1011/1602'den önce)

eş-Şeyh Mehmed Arif Dede?

eş-Şeyh Mahmud Dede?

eş-Şeyh Abdülkadir Dede?

eş-Şeyh Alâeddin Dede?

eş-Şeyh Bilal Efendi (1112/1700)

el-Hâc Osman Sâkıb Efendi (1118/1706)

eş-Şeyh Ebu Bekir Dede (1118/1706)

eş-Şeyh Salih Dede Efendi (1131/1719)

Derviş Mehmed Dede (1151/1738)

eş-Şeyh İsmail Dede (1166/1753)

Hacızâde eş-Şeyh Ahmed Dede (1177/1763)

İsmail Dedezâde Feyzullah Dede (1190/1776)

es-Seyyid Hasan Dede (1194/1780)

eş-Şeyh Ahmed Dedezâde Feyzullah Dede (1204/1790)

Hüseyin Dede Efendi (1208/1794)

es-Seyyid Mehmed Kâmi Dede (1209/1795)

es-Seyyid Mehmed (1227/1812)

Kâmi Dedezâde es-Seyyid Mehmed Sâbit Dede (1228/1813)

---

(18) H. Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, I, s. 249.

es-Seyyid Ahmed Selim Dede (1244/1828)

es-Seyyid Hasan Dede?

es-Seyyid Ali Rıza Dede?

es-Seyyid Mehmed Sıdkı?

es-Seyyid Ahmed Dede?

es-Seyyid Celâleddin Mehmed Dede?

3- Mevlevîhâne'nin Vakıfları:

a- XVI. Yüzyıldaki Vakıfları:

H. Hüsameddin'in Alâeddin Ali Pervâne Bey tarafından tanzim edildiğini bildirdiği Amasya Mevlevîhânesi'nin vakfiyesi bugün elimizde bulunmamakla birlikte 1576 tarihli bir vakıf defterinde Mevlevîhâne'den bahs olunmaktadır. Ancak, vakıf defterinden sadece Mevlevîhâne'ye gelir için tahsis edilen vakıfların tesbit edilmesi mümkün olmakta, Mevlevîhâne'nin kurucusu ve tarihçesini aydınlatacak bir bilgi elde edilememektedir (19).

Buna göre, "Defter-i atık ve vakfiye mucebince" Evkâf defteri'nde, Mevlevîhâne'ye vakıf kaydedilenler şu şekildedir: Amasya Sancağı'nda Argoma nahiyesine bağlı Bağluca ve Akdağ nahiyesine bağlı Seyfe ile Tavra köylerinin tamamı makilâne gelirleri ile Çorum Livâsı'nda Çorumlu kazasına bağlı Ağcakaya, Güleyman, Kulacık köyleri ve Kırkdilim, Kıran ile Pınarbaşı mevrâlarının tamamı malikâne gelirleridir (20). Adı geçen köy ve mevrâların Mevlevîhâne'ye vakıf kaydedilen malikâne gelirleri 1520 tahririnde, 6393 akçe iken, 1576 tahririnde yani yüzyılın sonlarına doğru yaklaşık % 156 oranında bir artışla 16405 akçeye yükselmiştir.

b-XVII. Yüzyıldaki Vakıfları:

Yukarıda yanan Mevlevîhâne'yi tekrar inşâ ve zengin vakıflar tahsis ettiğini be-

-
- (19) Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (=TKGMA), 583 Numarada kayıtlı 894/1576 tarihli Evkâf Defteri'nde, Sivas başta olmak üzere Amasya, Çorum vs. gibi Rûm Eyâleti'ni teşkil eden sancak ve kazaların Danişmendîler'den itibaren olan vakıfları kayıtlıdır. Biz bu Defter'deki varak 80a ve 90b'de bulunan kayıtlardan hareketle, aynı arşivde bulunan 984/1576 tarihli 26 Numarada kayıtlı Amasya (varak 51a, 84a, 187a) ve 38 Numarada kayıtlı Çorum (varak 29b, 31b, 32a, 42a)'a ait Mufassal Tahrir Defterleri'ni inceleyerek Amasya Mevlevîhânesi'ne gelir getiren vakıf köyleri ve gelir miktarlarının tesbitini yaptık. Ayrıca, BOA, 387 Numarada bulunan ve yine Rum Eyâleti'nin 926/1520 tarihli tahririnin neticelerini ihtiva eden Muhasebe İcmâl Defteri'nde Mevlevîhâne ile ilgili vakıf gelirlerini çıkardık, bkz. s. 363, 365, 392, 393.
- (20) Toprak tasarruf şekli olarak malikâne-divanî sisteminin tatbik edildiği Rûm Eyâleti'nde, arazinin mülkiyeti aslında vakıf veya mülk sahibine ait olmakla birlikte bu mülkiyet, toprağı işleyenden "malikâne hissesi" adı altında alınan bir kiradan ibarettir. Bu kira genellikle elde edilen mahsulün yani, hububat, bağ, bahçe, bostan ve kovan öşrü ile değişimden alınan verginin beşte biri olarak kabul edilmektedir, bkz. Ö. Lütü Barkan, "Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller I: Malikâne - Divanî Sistemi", Türkiye'de Toprak Meşalesi, I, İstanbul 1980, s. 166-175; M.L. Venzke, "Aleppo's Malikâne-Divanî System", *Journal of the American Oriental Society*, 106 (1986), s. 451-469; Sistemin Amasya'nın da dahil olduğu Rûm Eyâletindeki tatbikati için bkz. A. Gürbüz, XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı, s. 137-143.

lirttiğimiz Bayram Paşa'nın, Mevlevîhâne'ye hangi gelir kaynaklarını vakfettiğini bilmiyoruz. Ancak, XVII. Yüzyıla ait bir **Vakıf Muhasebe İcmâl Defteri**'nden, vakıf görevlileri için yıllık 720 kuruşluk bir gelir tayin ettiğini öğreniyoruz (21). Bayram Paşa'nın bu ilave gelir tahsisinin yanı sıra yine aynı defterden Pervâne Bey Vakıfları içerisinde yer alan Mevlevîhâne'ye yıllık 360 kuruşluk bir gelirin tahsis edildiği anlaşılmaktadır (22).

Amasya Şer'îye Sicili'ndeki 1723 tarihli bir kayıta, Mevlevîhâne matbahı masrafı için 1150 kuruşun ayrıldığı ve bu tayinatın yapıldığına dair tafsilatlı bir listenin deftere kaydedildiği belirtilmektedir (23).

c-XIX. Yüzyıldaki Vakıfları:

XIX. Yüzyılda, Evkâf Nezâreti'nin kurulmasından sonra bu müessese tarafından kontrol edilen Mevlevîhâne vakıflarının mütevellisi ve şeyhi olan Şeyh Mehmed Efendi'nin nezaretinde 1835 tarihi Mart başlangıcından Şubat sonuna kadar yapılan muhasebesinde Mevlevîhâne'nin 1680 kuruşluk bir gelirinin olduğu görülmektedir. Bu gelir kalemlerini, 1100 kuruşluk, kilesi 55 kuruştan olmak üzere 20 kile hımta (buğday); 500 kuruşluk, kilesi 25 kuruştan olmak üzere 20 kile şa'ir (arpa) ve 80 kuruşluk da vakıf binalarından elde edilen kira geliri teşkil etmektedir (24).

Aynı defterde Mevlevîhâne vakfının gider kalemleri de belirtilmiştir. Buna göre, 1688 kuruşluk giderlerin büyük bir kısmını 1612 kuruş ile yiyecek kalemi teşkil etmektedir (25). Onu, 40 kuruş ile maaş-ı muharrer kalemi, 24 kuruşluk harc-ı muhasebe kalemi ve 12 kuruşluk harc-ı imza kalemi takip etmektedir. 8 kuruşluk fazla harcamadan doğan fark da mütevelliden istenilmektedir.

Sonuç olarak; Alâeddin Ali Pervâne Bey tarafından 1314 yılında tesis edildiğini H. Hüsamedin'in belirttiği Mevlevîhâne, şehrin sosyal yapısında önemli etkilerde bulunmuş, burada etkin olan Babaî Tarîkâtından sonra ikinci olarak Mevlevî Tarîkâtının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ancak H. Hüsameddin, Mevlevîhâne'de Babaî Tarîkâtına mensup olan Muhlis Paşazâde Alâeddin Ali'nin şeyh olması hasebiyle bu tekede de Babaî Tarîkâtının usullerinin geçerli olduğunu ifade etmektedir.

1300'lü yılların sonlarına doğru Şeyh Pîr İlyas-ı Halvetî'nin Amasya'ya gelmesiyle ortaya çıkan Halvetiye Tarîkâtı, Babaî ve Mevlevî tarîkâtlarından sonra şehrin sosyal yapısını etkileyen üçüncü önemli hareket olmuştur.

Sultan II. Murad devrine gelindiğinde şehirde, Zeynî ve Nakşibendî tarîkâtlarının yayılmış olduğu, Halvetî ve Babaî tarîkâtlarının etkinliğini devam ettirdikleri, Mevlevî Tarîkâtının ise eski şöhretini kaybettiği yine H. Hüsameddin tarafından belirtilmektedir. 1637'de Bayram Paşa'nın, Amasya Mevlevîhânesini yeniden inşâ ederek Mevlevî Tarîkâtını canlandırmasıyla bu hareketlilik Cumhuriyet dönemine kadar sürmüştür. Ancak, Cumhuriyetin ilânından sonra yürürlüğe giren "Tekke ve dergâhlarla türbelerin men' ve ilgâsına dair" 677 sayılı kanun gereğince tekke ve zâviyelerle birlikte Mevlevîhânelerin de kapatılmalarıyla bu yapılar muhtelif sebeplerle harab hale gelip, yok olurlarken; yüzyılların mirası olan bu müesseseler sosyal yapıdan atılmak istenmiştir. Amasya Mevlevîhânesi de bundan nasibini almış ve ortadan kalkmıştır.

(21) BOA, Maliyeden Müdevver 6223, s. 5.

(22) BOA, Maliyeden Müdevver 6223, s. 10.

(23) Amasya Şer'îye Sicili 31, s. 153.

(24) 1251-1254/1835 tarihli **Amasya Evkâf Muhasebe Defteri, Amasya Şer'îye Sicili 76**, s. 188.

(25) "Cihet-i masarîf-i it'am-ı ta'am-ı fukara hanikâh-ı vakf-ı şerîfesi: 1612 guruş".

HANYA MEVLEVÎHANESİ VE VAKFIYESİ

Dr. İsmail KARA

Hanya (Girit) Mevlevîhânesi'nin tarihi hakkındaki yazılı kaynaklar bilebildiğimiz kadarıyla yok denecek kadar sınırlıdır. Dergâhın kurucu şeyhi Kara Abdal Süleyman Şemsî Dede'nin vefatından sonra oğlu Hüseyin Arif Ef. tarafından neşredilen **Tuhfetu'l-Mesnevia'lâ Hubbi'l-Hayderî ve Divançe-i Kara Şemsî'nin** (İstanbul Şirket-i Mürettibiye Matbaası 1305 (1889), 72 s. baş kısmında yer alan hal tercümesindeki bilgiler (s. 5-7) ilk ve bir bakıma son malûmatlardır.

Bizim bu malûmata ekliyeceğimiz bilgiler iki kaynağa dayanıyor. Birincisi şeyh ailesinden sayın Kevser Atay hanımefendinin lutfettiği notlar, ikincisi de VGMA'nde bulunan Mevlevîhane'nin hayli uzun ve teferruatlı vakfiyesidir.

1. Mevlevîhane'nin iki şeyhi

Kurucu şeyh Süleyman Şemsî Dede 1828'de (Ramazan 1244) Konya'da Abdürreşid Mahallesi'nde dünyaya geldi. Yaz aylarında babası Aşık Osman'ın bağında çalıştı, kışları mektebe devam etti. Onaltı yaşında iken (1259/1843) Konya Şems-i Tebrizî Dergâhı türbedarı seyyid Emirşah Kaygusuz Abdal (Dede)'a intisab etti ve 4 yıl yanında kaldı. Bu sırada mektebe de devam ederek Kur'an-ı Kerim' hatmetti, ilmihal ve akaid okudu. Kaygusuz Dede onu Mehmed Sîdi Dede ile tanıştırdı ve Mevlâna Dergâhı'nda çile çıkardı. 1266/1850'de kendisine hilafetname verildi. Sultan Divanî Dergâhı'na hizmet ilim tahsili için Afyonkarahisarı'na gitti ve 4 sene de burada kaldı. Bursa ve İstanbul'a giderek ziyaretgâhları dolastı ve yaşayan şeyhlerle görüştü. Ardından Konya'ya döndü (1272/1856), dervişlere Mesnevî dersleri verdi.

Aydın Güzelhisar Mevlevîhanesi Şeyhi Horosanî Ali Dede'nin vefatı üzerine bu dergâhın şeyhliğine tayin edildi (1287/1870). Bu görevde iken Hanya'daki mevlevî muhiblerin ısrarlı davetleri üzerine Hanya'ya gitti (1289/1872) ve 1880'de (27 Recep 1297) bahsetmekte olduğumuz dergâhı açtı. 1886'da (23 Zilhicce 1303/9 Eylül 1302) vefat ederek Dergâh'ın haziresindeki türbeye defnedildi.

Şemsî Dede'nin vefatı üzerine meşihata geçen büyük oğlu Mehmed Şemseddin Ef. 1859'da (Recep 1275) Konya'da doğdu. 14 yaşında iken ailesiyle birlikte Hanya'ya hicret ettiler. Burada tahsilini tamamladı; Arapça ve Farsça öğrendi. 1908-24 yılları arasında şeyhlikle beraber Girit Müftülüğü görevini de yürüttüğüne bakılırsa İslâmî ilimlerde de ileri dereceye bilgi sahibi olduğu anlaşılır. Şemsî Dede'nin ikinci oğlu Hasan Hüsnü Ef. de bu yıllarda Girit Efkafe müdürlüğü yapmıştır. Üçüncü oğlu Hüseyin Arif Ef. ise Dergâh'ın bünyesinde açılan özel Rüşdiye Mektebi müdürlüğü ve muallimliği görevini yürütmüş, ayrıca siyasetle ilgilenmiş; İttihat ve Terakki'nin çalışmalarına katılmıştır.

Mehmed Şemseddin Ef.nin konumu dolayısıyla I. Dünya Savaşı ve milli Mücadele yıllarında Mevlevîhâne zulme ve baskıya uğrayan, yerlerini terke zorlanan müslümanların sığınağı olmuş, haklarının arandığı bir merkez haline gelmiştir.

Mehmed Şemseddin Ef. 1924 yılında nüfus mübadelesi şartları gereği ailesini ve Dergâh'ın bazı taşınabilir mallarını, kütüphanenin bir kısmını, kıymetli eşyaları ve kurucu şeyhle bazı zevatın kabirlerini Türkiye'ye, İzmir'e getirmek için hazırlıklara başladı. İtalya'dan özel olarak kiralanan geminin Hanya limanına yanaştığını Dergâh'ın bahçesinden gören Şemseddin Efendi bu acıklı hale daha fazla dayanamayarak fenalaştı ve orada ruhunu teslim etti. Binbir güçlükte İzmir'e ulaşan Şemseddin Ef. ve diğer nakledilen zevatın naaşları Topaltı semtindeki Mevlevîhane'nin haziresine defnedildi.

Getirilebilen eşyalardan sakal-ı şerif Karantina Kilise Camii'ne (Hüsnü Atabek Camii), Allah, Muhammed ve dört halifenin isimlerinin yazılı olduğu büyük levhalar Asansör Camii'ne, kütüphaneden getirilen kitaplarla iki büyük kristal avize ve rakkashı çalar saat Konya Mevlâna Müzesi'ne hediye edildi.

2. Vakfiyenin muhtevası

1303/1885 tarihli vakfiyeden edindiğimiz bilgilere göre halen yetimhane olarak kullanılan Hanya Mevlevîhanesi Zirtop mevkiinde eski Tuzhane (Selhhâne, Tuzla) karşısında etrafı yüksek duvarlarla çevrili geniş bir arazi üzerinde ve büyük vakıf akarlarla desteklenmiş şekilde inşa ve tesis edilmiştir.

Vakfiye düzenlendiği sırada mevcut olan binalar şunlardır:

1. Mescit (Vakfiyede sayılan kıymetli eşyası: 8 adet şamdan, 1 adet kebir çalar saat, 1 adet sîmin gülabdan, 1 adet buhurdan),

2. Mescide bitişik semahâne (bir hâne-i refiu'l-erkân),

3. Semahâneye bitişik türbe ve hazire.

4. Çile çıkarmaya, yemek pişirmeye ve çiledeki dervişlerin iskânına tahsis edilmiş âsîtâne veya matbah,

5. Dolaplı su kuyusu,

6. Sarnıç ve kuyu.

Vakfiye düzenlendiği sırada inşaatları devam eden binalar.

7. Tahtânî ve fevkânî altı bab hücre.

8. Şeyh meydanı ve bitişğinde tahtanî ve fevkanî 6 bab hücre.

Vakfiyede yapılması için kaynak ayrılan ve dökümü yapılan işler

9. Sarnıç,

10. Çeşme ve şadırvan,

11. Üzüm bağı, meyveli ve meyvesiz ağaçların dikilmesi,

12. Bağ ve sebze bostanı. (Bağ ve meyve, sebze bostanlarının mahsulleri öncelikle Dergâh'ın ihtiyaçları için kullanılacak, şeyh ailesi ve dervişlere verilecek, kalanlar satılarak Dergâh'a gelir temin edilecektir. Kevser Hanım'ın verdiği bilgilere göre sebze ve meyvelerin satımı için Hanya'da bir dükkân açılmış, ayrıca bir fırın ve değirmen işletilmiştir).

Yaşadığı müddetçe meşihati ve mesnevihanlığı kendine meşrûf kılan vâkıf Şemsî Dede büyük oğlu Mehmed Şemseddin Ef. yi mesnevihanlık ve mürşidlik, ortanca oğlu Hasan Hüsnü Ef. yi (1859-1937) mütevellilik, küçük oğlu Hüseyin Arif Ef. yi (1864-1942) de kâri-i Mesnevî ve müderrislikle görevlendirmiş ve vakfiyede kendilerine vazifeler tahsis etmiştir. Kendilerine vazife tahsis edilmiş diğer dergâh hizmetleri ise şöyle sayılmıştır: Kârîlik, aşırhanlık, na'thanlık, sersemazenlik, serkudümzenlik, serneyzenlik, defzenlik, duagülük.

Vakfiyede matbah-ı şerif için vakfedilen eşya ve malzeme de tek tek sayılmaktadır. Yeni kurulan bir Mevlevîhane'nin öncelikli mutfak malzemesini göstermesi açısından bu listenin önemli olduğunu sanıyorum:

"Ve ol matbahım âlât ve levazımından olub fukara ve dervişan-ı Hazreti Mevlâna'nın istimâl etmeleri için

1 aded lokma kazganı ma'a kapak ve

1 aded su kazganı ve

4 aded tencere ma'a kapak ve birisi nühhas ve diğeri piriç

2 aded kebir sini ve

1 aded evsat sini ve

1 aded ufak sini ve

1 adet börek tepsisi ve

7 aded sahan ma'a kapak ve

2 aded şorba tası ma'a kapak ve

1 aded karavana ve

6 aded nühhas lengeri ve

- 2 aded nühhas leğen ve
- 1 aded su güğümü ve
- 2 aded nühhas taba ve
- 1 aded süzgü ve
- 3 aded kefçe ve
- 2 aded kefgir ve
- 1 aded lokma malası ve
- 2 aded su yamağı ve
- 1 aded kahve güğümü ve
- 2 aded su kovası ve
- 2 aded mankal ve
- 1 aded pirinç havan ma'a el ve
- 2 aded şamdan ve
- 1 aded el değirmeni ve
- 1 aded kebir kahve değirmeni ve
- 1 aded yufka sacı ve
- 3 aded sacayağı ve
- 2 aded ahenî kürek ve
- 2 aded maşa ve
- 2 aded et satırı ve
- 6 aded sebzevat bıçağı ve
- 1 aded odun baltası ve
- 2 aded su küpü ve
- 1 aded arslan postu ve
- 1 aded kaplan postu ve
- 1 aded felek postu ve
- 2 aded yasdık ve
- 1 aded asma saat ve
- 18 aded salata tabağı ve

18 aded hoşab kâsesi cümlesini vakf eyledim. Ve bu zikrolunan âlât-ı meşrûha ve eşya-yı mevkûfenin vakt-i ihtiyacda kalay ve tamir ve tecdidî mesârîfî, şamdanlarda ikad olunan şem'in akçesi nukûd-i mevkûfe-i âtiyetü'z-zikrin nemâsından veyahut akar-ı mevkûfenin hasılâtından sarf oluna."

Vakfiyenin bir diğer özelliği Dergâh'a vakfedilen 735 ciltlik 644 kitabın listesinin verilmiş olmasıdır. Bunların 39 cildini **Mesnevi** ve şerhleri oluşturmaktadır. Diğer kitapların çoğu bir medrese ve dergâh kütüphanesinde bulunabilecek kitap ve risalelerdir: Tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, akaid-keîâm, siyer, mevlid, dua, mevize, evrad, feraiz, ilmihal, lügat, ahlâk kitapları. Mevlevîhâne kütüphanesi olduğu için divanlar önemli bir yer tutuyor: Galib Dede, Fuzulî, Nabi, Süheylî, Nevres, Ruhî-i Bağdadî, Aşkî Dede, İsmail Hakkî, Nesimî, Molla Câmî, Hafız, Şahidî, Zekât, A'ma Yusuf, Şahî, Şefik, Vehbî ve Derdli divanları.

Ayrıca okutulacak dersler için 12'şer adet Arapça sarf-nahiv ve edebî sanatlar kitapları var: Emsile, Bina, Maksûd, Avamil, İzzî, Merah, Şâfiye, İzhar Kâfiye, Velediyye, İşagoci, İnşa, Belağat, Kavaid-i Osmaniye. Yukarıda da kısmen işaret edildiği gibi kurucu şeyhin küçük oğlu Hüseyin Arif Ef. Dergâh'a müderris tayin edilmiş ve Arapça, Farsça, Türkçe yanında isteyenlere İslâmî ilimler de okutmuştur.

Kitap listesi içinde dönemin genel gidişini ve zihniyetini yansıtan eserler de yer alıyor. Meselâ **Tercüme-i Telemak**, **Risâle-i Rub' Daire**, **Coğrafya**, **Atlas**, **Mendese-i Cedi**, **Mecmuatü'l-Mühendisîn**, **Hesap**, **Cebir**, **Risâle-i Hafriye** vb.

Mevlevîhane'nin eski ve yeni durumunun ancak fotoğraflarını görebildiğimiz için binalar ve mimarisi hakkında bilgi veremiyoruz. Bu eksikliği herhalde sanat tarihçileri tamamlayacaklardır.

1911
1912
1913
1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

1911
1912
1913
1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025